

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
C-uppsats

Skapande eller splittrande ögonblick

Konstituerandet av Karl Ove Knausgårds *Min Kamp* som process
i förhållande till tidens och individens roll i konsumtions- och
informationssamhället

VT 2010
Författare: Martin Wikberg Grissler
Handledare: Dag Hedman

Innehållsförteckning

Inledning

- Ingång..... s. 3
- Teori och metod.....s. 6
- Material.....s. 8
- Forskningsbakgrund.....s. 9

Avhandling

- Konsumtionssamhället.....s. 13
- Informationssamhället.....s. 15

1. Flödets processer

- *Min kamp*..... s. 18
- Media.....s. 22

2.In och utåtvända processer

- *Min kamp*..... s. 25
- Media.....s. 30

Sammanfattning.....s. 34

Utgång.....s. 35

Litteraturförtecknings. 37

Ingång

Malmö den 27 februari 2008 klockan 23:43: den norska författaren Karl Ove Knausgård (f. 1968) betraktar sitt ansiktes reflektion i en glastruta. Det är ett fårat ansikte, mungiporna pekar nedåt, ett par allvarligt stirrande ögon ser tillbaka på honom, det är ett dystert ansikte. Författaren frågar sig: ”Hva er det som har satt sig i det?”¹ Författaren är vid detta tillfälle 39 år, har tre barn: Vanja, Heidi och John, han är gift för andra gången med Linda Boström Knausgård. I den stunden författaren skriver om detta ligger alla fyra och sover i rummen kring honom. Författaren har levt ett självförbrännande liv, han har druckit mycket och när han dricker får han blackouts, han blir desperat och farlig. Det är detta som satt sig i ansiktet resonerar han. Författaren har slutat dricka. Han vill inte bli sedd: ”Jeg vil ikke at noen skal nå meg, jeg vil ikke at noen skal se meg, og slik har det også blitt: ingen når meg, og ingen ser meg”.² Författaren brukar, när han är i London, besöka National Gallery (ett av Londons största konstmuseer) för att betrakta ett självporträtt av Rembrant.³ Det är ett självporträtt av den sena Rembrant, en Rembrant som enligt författaren är präglad av en grovhet, underordnad ögonblicket.⁴ Men just denna sena Rembrants porträtt som författaren med jämna mellanrum betraktar på National Gallery är mer klassiskt realistisk, det är den unge Rembrants uttryck fast som avporträtterar den äldres slitna ansikte. Ansiktet är fårat och rynkat men ögonen är klara de har inte härjats av tiden. I just detta porträttet, kommer författaren fram till, ”[...]ser han seg selv se, samtidigt som han selv blir sett.”⁵ Författaren identifierar sig med detta porträtt och kanske finner han i sina essäistiska utsvävningar likheter med sitt eget liv eller kanske med avbildandet av sitt eget liv. Några sidor efter det essäistiska inslaget berättar författaren om sitt kaotiska liv, hur allt flyter ut, hur inga planer finns, att vara far i en småbarnsfamilj m.m.⁶ ”Men denne stadige improvisasjonen øker øgonbliikkets betydning,”⁷ resonerar författaren.

Så vem är denna författare, denne Knausgård? Denna uppsats behandlar första delen av sex böcker på c:a 350 sidor vardera med titlarna *Min kamp* ett till och med sex. De första tre utkom på norska hösten 2009, del fyra utkom alldeles nyligen och de två sista ska komma innan sommaren. Enligt förlaget Oktober är Knausgårds romaner ”[...] en borende prosa som

¹ Karl Ove Knausgård: *Min Kamp* (Oslo 2009) s. 29.

² Ibid. s. 30.

³ Ibid. s. 30.

⁴ Ibid. s. 30.

⁵ Ibid. s. 31.

⁶ Ibid. s. 37.

⁷ Ibid. s. 37.

oppsöker det sårbara, det pinlige og det eksistensielt betydningsbærende, [...] en dypt personlig roman, selvutprøvende og kontroversiell.”⁸ Knausgårds romanprosjekt har redan tilldelats och nominerats till flera priser bland annat har Knausgård erhållits det norska ”Bragdepriset” samt blivit nominerad till nordiska rådets pris. I en intervju i norska *Dagbladet* uttalar sig Knausgård så här om sitt projekt: ”Galskap er det ikke. Men jeg har mislikt det selv fra første stund.”⁹ Att kastas in i hela processen kring Knausgård och dennes ångerfyllda kommentarer om vad han i sin tur kastat sig in i för tankarna till ett annat fenomen.

I dokusåpavärlden kastas deltagarna in i stängda rum medan kamerorna visar deras liv för publik på TV. Deltagarna blottas offentligt inför TV-tittarna som läser om deras skandaler nästa dag i kvällspressen. Det hela är en process där man slänger in ett antal personer i ett rum för att se vad som händer i deras mest intima svär. Precis som dokusåpadeltagarna ångrar sig i olika former av media gör också Knausgård detta och allt offentligt. En del av dramaturgin i dokusåpan är skandalerna och dessa har ofta att göra med det sexuellt intima. Knausgårds prosa har i media beskrivits som hyperrealistisk, självutlämnande och självbiografisk. Bilden som uppmålas av Knausgårds projekt är av ett dokusåpsliknande slag där en författare tvingas skriva sex böcker om sig själv och samtidigt försöka klara av livet som småbarnspappa. Min kampprojektet kan också jämföras med det som på Internet går under namnet blogg. Bloggen eller rättare sagt ’dagboksbloggen’ är ofta en personlig och spontant uppdaterad berättelse om individens vardagsliv eller liv. Ofta uppstår bloggar i samband med ett projekt av något slag t.ex. en resa eller födseln av ett barn och de får då en processuell karaktär. Den privata dagboksbloggen minskar eller överträder gränsen mellan det privata och det offentliga på ett sätt som Knausgårds projekt också skulle kunna sägas göra. Likheter finns alltså med både bloggandets spontana uttryck och dokusåpornas blottande i realtid. Skillnaden är bland annat bloggans temporära status samt avsaknaden av en redaktör. Gemensamt för formen är det processuella, gemensamt för en eventuell diskurs vore det individuella och det intima, det spontana och det ögonblickliga nuet.

Denna uppsats kommer inte att vara en jämförelse mellan dokusåpan och bloggen med *Min kamp* utan handla om det intima ”ögonblick” författaren säger sig skriva i och som även känns igen från dokusåpavärlden där mycket sker i realtid. Uppsatsen kommer att handla om hur Knausgård, förlag och media hjälper till att konstituera *Min kamp* som en slags process. En process som blir en del av själva verket *Min kamp* och som det är mycket svårt att bortse

⁸Oktober förlag, Norge

http://oktober.no/nor/layout/set/print/boeker/skjoennlitteratur/romaner_noveller/min_...09.04.2010.

⁹ Jan Thomas Holmlund: ”2500 sider om eget liv – Dypt personlig Mislikte prosjektet Viktig med frihet” *Dagbladet* (27.08.2009 Oslo) s.40.

ifrån vid läsningen av verket. I fallet *Min kamp* har själva 'processen' som romanerna blir till igenom i media blivit viktigare än den självständiga texten kan det tyckas. Denna sorts uppmärksamhet kring själva skrivprocessen tror jag blivit möjlig först i dagens medialiserade och individualiserade informationssamhälle och/eller konsumtionssamhälle. I detta fall integreras medialiseringsprocessen i skrivprocessen som i sin tur bitvis beskriver skrivprocessen på ett sätt som gör det nästintill omöjligt att läsa "Min kamp" utan dess kontext. På grund av detta kan det tyckas vara relevant att analysera förhållandet mellan dessa processer eller med andra ord, analysera hela processen.

Det är konstituerandet av *Min kamp* som process denna uppsats kommer att behandla och då framför allt som en intimitets- samt det spontana ögonblickets process. Uppsatsen kommer att byggas upp av en analys av konstituerandet av processen delvis utifrån Knausgårds prosa och delvis utifrån norska och svenska dagstidningar, även förlagsverksamheten kommer att involveras. Konstituerandet av denna litterära process kommer att diskuteras gentemot begrepp som har att göra med både konsumtionssamhället och informationssamhället. Detta därför att det på grund av uppsatsens karaktär är relevant att nå utanför det litterära objektet. För att bilda sig en uppfattning kring *Min kamp* krävs att även mottagandet av verket samt i detta fall även också skapandet av verket eller mytologiseringen av den skapande processen involveras. De processer som här talas om sker givetvis i ett sammanhang och på grund av ett sammanhang. Med andra ord sker de i ett samhälle. Därför aktiveras i denna uppsats ett perspektiv på samhället som både ett informationssamhälle och ett konsumtionssamhälle. Frågeställningen är övergripande och lyder:

- Hur konstitueras Knausgårds romanprojekt som process i *Min kamp* samt i media?

-På vilka sätt kan ovanstående problematik sammankopplas med individualiseringens och tidsuppfattningens förändrade roll i konsumtionssamhället samt informationssamhället?

Teori och metod

De teorier jag kommer att använda mig av när det gäller konsumtions och informationssamhället är Zygmunt Baumans *Konsumtionsliv*¹⁰ samt Thomas Hylland Eriksens *Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället*.¹¹ Bauman förhåller sig skeptisk till det postmoderna och menar att den är 'moderniteten minus dess illusioner'.¹² Trots detta anses han vara en av postmodernismens främsta uttolkare och hans teorier brukar sorteras under 'sociologi om postmodernism'.¹³ Bauman anser att de intellektuellt verksamma inom postmodernismen bör vara uttolkare och översättare av samhälliga diskurser, inte avgöra vad som är sanning.¹⁴ Postmoderniteten borde som begrepp kasseras menar Bauman, det är ett begrepp vars funktion var att riva ned modernitetens fasta väggar och föreställningsramar. Det jobbet är nu redan gjort och Bauman ersätter postmodernism med 'flytande modernitet'.¹⁵ Denna modernitet är en modernitet utan fasta punkter, som är som tiden: flytande.¹⁶ Eriksen beskriver inte sin hållning till det postmoderna men hans tolkning av tiden får sägas vara mycket postmodern. Eriksen utgår mycket ifrån den fragmentiserade världen och de små berättelsernas inkvartering i de stora.

Som framgår av inledningen till *Ögonblickets tyranni* är ett av problemen i informationssamhället att välja bort information och inte att ta emot information.¹⁷ Följaktligen finns det mycket att välja bland när det gäller teorier om informations samt konsumtionssamhället. Av praktiska skäl aktiveras enbart Eriksen och Baumans teorier därför att tyngdpunkten i uppsatsen ligger i analysen av processen kring *Min kamp* och inte är en sociologisk samhällsbetraktelse. Det vore också kontraproduktivt att använda sig av fler källor när det gäller en uppsats på lite mer än en månad. Genom att använda två källor görs det möjligt att på det effektivaste sättet behandla mitt ämnesområde utan att det blir för decentraliserat. Eriksens *Ögonblickets tyranni* ger en inte för ingående genomgång av informationssamhället och framförallt behandlar den frågan om hur vårt förhållande gentemot tiden förändrats. *Ögonblickets tyranni* finns som not i Baumans nothänvisningar¹⁸ på tal om informationssamhällets biverkningar i konsumtionssamhället. Baumans och Eriksens teorier

¹⁰ Zygmunt Bauman: *Konsumtionsliv* (Göteborg 2008).

¹¹ Thomas Hylland Eriksen: *Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället* (Nora 2001).

¹² Oskar Engdahl och Bengt Larsson: *Sociologiska perspektiv. Grundläggande begrepp och teorier* (Lund 2008) s. 296.

¹³ Ibid. s. 294.

¹⁴ Ibid. s. 296.

¹⁵ Ibid. s. 296.

¹⁶ Ibid. s. 299.

¹⁷ Ibid. s. 11.

¹⁸ Bauman s. 48.

om deras respektive område har på flera sätt beröringspunkter, mycket vad det gäller tidsuppfattningen. Bauman är en allmänt känd sociolog medan Eriksen nyligen fullbordat sin professur i socialantropologi vid Oslos universitet. Det är denna professur som ligger som grund för *Ögonblickets tyranni*. Socialantropologi och sociologi kan ses som vetenskaper som står varandra nära då socialantropologin kan ses som en självständigt utvecklad gren ifrån sociologin. De båda teoriernas närhet till varandra fast från olika synvinklar (informationssamhället/konsumtionssamhället) bidrar till att ge analysen mer bredd. Denna närhet gör det också möjligt att använda dessa parallellt på ett smidigt sätt. Att två icke-litteraturvetenskapliga perspektiv används på ett litterärt fenomen kan också behöva sin förklaring. Ett sådant tillvägagångssätt kan det tyckas få analysen att på ett mer självständigt sätt söka fylla mellanrummet mellan samhälle och litteratur. Det befriar tolkningen från ett litteraturteoretiskt ok och öppnar på så vis upp analysen mot nya perspektiv samt tolkningar. I avsnittet 'In och utåtvända processer' kommer den tyske sociologen Jürgen Habermas tankar om det privata och det offentliga att aktiveras.¹⁹ Tyngdpunkten kommer när det gäller Habermas inte ligga på dennes teorier som helhet utan fokusera på det privata och det offentliga i det moderna samhället. Vad det gäller metoden, att analysera *Min kamps* processuella karaktär, kommer alltså inte en bestämd teori aktiveras. Dock är uppsatsens förhållandesätt till litteraturen och samhället inte helt oväntat litteratursociologiskt. Det är också ett litteratursociologiskt 'materialistiskt' perspektiv då analysen söker förklara litteraturen genom yttre förklaringar. Teoretiskt är uppsatsen även biografiskt inriktad då den mycket utgår ifrån författaren och dennes betydelse för tolkningen av litteraturen. Analysen har en abduktiv ansats och eftersom den utifrån teorin och empirin tolkar får den också sägas vara hermeneutisk. Om att analysera litteraturen som process och teorier kring dessa återkommer jag till i avsnittet "tidigare forskning". Metoden är alltså att; Aktivera en abduktiv ansats och hermeneutisk tolkning utifrån ett litteratursociologiskt och biografiskt perspektiv analysera *Min kamps* processuella karaktär utifrån Baumans och Eriksens teorier på respektive område samt att besvara min frågeställning. Här bör också påpekas att det inte rör sig om en närläsning av *Min kamp* eller någon receptionsteori vad det gäller media utan snarare en diskussion utifrån dessa. Frågeställningen kommer att besvaras på följande sätt:

¹⁹ Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighet* (Lund 1984).

1. Konstituerandet av processen i förhållande till tiden, 'nukulturen' i

- *Min kamp*
- Media

2. Konstituerandet av processen i förhållande till individualismen i

- *Min kamp*
- Media

Denna fördelning har en klargörande effekt och reser upp avhandlingen så att den inte sönderfaller i ett enda virrvarr. Eftersom att metoden är relativt bred och tolkande kan alltså denna uppdelning göra resonemanget i analysen lättåtkomligare. Uppsatsen kommer heller inte att ge några entydiga svar på frågeställningen, utan är av en mera sökande och frågande karaktär.

Material

I centrum för uppsatsen och står Knausgårds *Min kamp 1* som hädanefter av estetiska skäl kommer att gå under enbart *Min kamp*. Denna roman är utgiven på *Oktober* förlag i Oslo hösten 2009 och är alltså tillsammans med artiklarna från norsk media mitt material. Baumans *Konsumtionsliv* och Eriksens *Ögonblickets tyranni* är mina huvudkällor på det teoretiska området. I avsnittet 'In och utåtvända processer' kommer Sociologen Jürgen Habermas klargörande av det privata och det offentliga sammanflätning aktiveras.²⁰ Vad det gäller citat från svenska och norska dagstidningar har ingen särskild urvalsmodell aktiverats. Dessa har valts relativt slumpmässigt för att tjäna syftet att belysa frågeställningens problematik och kan alltså inte representera något genomsnitt av något slag. Artiklar från tidskrifter som *Tidskrift för Litteraturvetenskap* och *Ord och Bild* används för att belysa resonemanget. Artiklar i dessa och liknande tidskrifter kan ofta tyckas vara väl orienterade i samtiden och fungerar därför utmärkt i denna uppsats på ett kontemplativt vis. Förutom nämnda källor förekommer flera av mindre betydelse som därför inte lika ingående behöver redovisas här. Det rör sig i dessa fall oftast om rent orienterande och samlande studentlitteratur eller litteratur som inte förekommer mer än en eller två gånger och därför inte är lika betydande för det fortsatta resonemanget.

²⁰ Ibid.

Forskningsbakgrund

Knausgårds romanprojekt är ännu inte över mållinjen så sannolikheten att någon med samma frågeställning skulle ha analyserat samma objekt får ses som tämligen liten. Efter efterforskningar på diverse svenska uppsatsdatabaser har inga uppsatser som behandlar *Min kamp* funnits. Däremot har det ålagda perspektivet och metoden en tradition där mycket forskning bedrivits. Under 1960-talet förnyades litteraturvetenskapen under påverkan från den franska strukturalismen och började på ett nytt sätt analysera litteraturen mot samhället.²¹ Några av de namnkunnigaste litteraturforskarna och filosoferna inom denna traditionen är: Roland Barthes, Michel Foucault, Tzvetan Todorov, Louis Althusser m.m..²² Strukturalisterna gav sig även i kast med att analysera alla slags texter från reklamen till klassikerna.²³ Med 1960-talets återupplivande av marxistisk och psykoanalytisk teori medfördes också ett ideologikritiskt tänkande. Inom dessa gällde det att klä av litteraturen och därmed visa upp dess falska ideologiska budskap.²⁴ Inom denna inriktning togs det alltså för givet att publiken eller läsarna påverkades av det de läste, en uppfattning som senare ledde över till receptionsteori.²⁵ I Tyskland mot slutet av 1960-talet utvecklade Robert Jauss receptionsetetiken och ville göra om den traditionella kanoniserade litteraturhistorien till 'läsningens historia'.²⁶ Samtidigt som det nya receptionsperspektivet gav ökat intresse för analys av dagstidningar, reklam, bibliotekslån, bildmedier m.m. ökade på 1970-talet intresset för sociologin.²⁷ Det blir här tydligt att fokus mer och mer lämnat det litterära objektet för att se det i relation till andra fenomen i samhället. Med det nya intresset för det populärkulturella, eller det nya bredare litteraturbegreppet utvecklades litteraturvetenskapen enligt vissa perspektiv mer och mer till en 'medievetenskap'.²⁸ En betydande inspirationskälla under 1970-talet var Jürgen Habermas' *Borgerlig offentlighet*²⁹ där Habermas målar upp historien

²¹ Jostein Gripsrud: *Mediekultur, mediesamhälle* (Göteborg 2002) s. 80.

²² Anders Petterson: "Strukturalism" i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion*, red.: Claes Entzenberg och Cecilia Hansson (Lund 2008) s. 7.

²³ Gripsrud s. 80.

²⁴ Ibid. s. 80.

²⁵ Ibid. s. 81.

²⁶ Ibid. s. 81.

²⁷ Ibid. s. 81.

²⁸ Ibid. s. 82.

²⁹ Ibid. s. 82.

om det offentliga och det privata sammanflätning.³⁰ En slutsats man drog av Habermas tecknande av massamhället var att 'folket' istället för att som i upplysningstidens frankrike träffas för att samtala i salongerna, i massamhället istället stannar inne i den intima sfären för att se på TV.³¹ En annan drastisk slutsats gick, enligt Habermas, ut på att publikum inte längre är ett resonerande publikum utan ett konsumerande.³² (Dessa drastiska slutsatser gör inte Habermas teorier rätta men är en förenklade snabbversion av dessa). Här börjar alltså gränslandet mellan det privata och det offentliga diskuteras och de tankarna om konsumtionssamhället börjar ta form. 1979 utkom Jean-Francois Lyotards *Det postmoderna tillståndet* ("La condition postmoderne"), där Lyotard förutom att mynta begreppet 'postmodernitet' skriver om det framväxande informationssamhället.³³ Lyotard skriver bland annat att: "Det är rimligt att tänka sig att det ökande antalet informationsmaskiner påverkar och kommer att påverka kunskapsspridningen lika mycket som utvecklingen av tekniker för att förflytta föst människor (transport) och sedan ljud och bilder (media)."³⁴ Väver man ihop Lyotards smått profetiska tankar med Habermas teorier om det offentliga och det privata hamnar man nära de teorier som kommer att aktiveras i uppsatsen. Här finns teorier om både informationssamhället som konsumtionssamhället och tankarna om det offentliga och det privata talar om det borttynande gränslandet mellan dessa. Så här långt har, som tidigare nämnades, Litteraturforskningen sökt sig utanför sitt traditionella fält. Med intåget av det som kallas postmodernism samt globaliseringen har världen flutit ihop och enligt många fragmentiserats. Detta är utgångspunkten för inriktningen 'Cultural studies' som tar sig an ett brett kulturbegrepp och sysslar med analys av nya fenomen som: invandrarkultur, kommunikationernas effektivisering, nya tekniker, nya ekonomiska system m.m.³⁵ Inom dessa studier är 'tvärvetenskap' en vanligt förekommande term.³⁶ Andra skolor som intresserar sig för litteraturen som ett större fält är litteratursociologin där man ofta söker finna kopplingen mellan litterära och kontextuella fenomen.³⁷ Litteratursociologin har som term blivit en skandinavisk specialitet och finns representerad som inriktning och institution vid bland annat

³⁰ Mats Dahlkvist: "Jürgen Habermas' om privat och offentligt" i Jürgen Habermas: *Borgerlig offentlighet* (Lund 1984) s. 14.

³¹ Ibid. s. 19.

³² Ibid. s. 20.

³³ Jean-Francois Lyotard: "Det postmoderna tillståndet" i *Axplock ur idéhistorien II*, red.: Niklas Olaison (Stockholm 2006) s. 154f.

³⁴ Ibid. s. 155.

³⁵ Sven-Eric Liedman: *Mellan det triviala och det outsägliga* (Göteborg 1998) s. 157.

³⁶ Ibid. s. 157.

³⁷ Johan Svedjedal: "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden" I *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1996: 3/4 (Göteborg 1996) s. 4.

Uppsala universitet.³⁸ Det som här återges som 'det processuella', gällande Knausgårds projekt, ligger nära begreppet performativitet en term inom ett forskningsområde som funnits sedan 1960-talet men som sedan 1990-talet ökat i betydelse.³⁹ Enligt Erika Fischer-Lichte, tysk teatersemiotiker, har performativiteten sina rötter i action och performancekonstens intåg under 1960-talet.⁴⁰ Performativitet handlar om ett 'görande' och förknippas idag ofta med filosofens Judith Butlers teorier om konstruktionen av könet.⁴¹ Detta performativitetsområde ligger närmst den metod som kommer att användas i avhandlingen, att analysera litteraturens processer. Fjärde numret av *Tidskrift för Litteraturvetenskap* från 2007 har temat performativitet. I detta nummer skriver Kristina Hermansson och Lena Ulrika Rudeke i det inledande avsnittet att performativiteten som teoretiskt fällt det senaste decenniet tilldragit sig allt mer uppmärksamhet.⁴² Hermansson och Rudeke förknippar i sin inledning detta ökade intresse med ett allt mer individualiserat samhälle och den, med deras ord, "[...] epidemiska spridningen begreppet identitet fick under 1990-talet."⁴³ I samma nummer av *Tidskrift för Litteraturvetenskap* myntar Jon Helt Haarder begreppet 'performativ biografism'.⁴⁴ Även Haarder förknippar performativiteten med individualiseringen och identitetsbegreppet men tillägger att detta: "[...] i sin tur är förbundet med övergripande kulturella och teknologiska utvecklingar".⁴⁵ Haarder nämner bloggar och sms som exempel på dessa teknologiska utvecklingar som en del av skapelsen av en biografisk pragmatik.⁴⁶ I denna pragmatik, menar Haarder, äger biografiska kommunikationshandlingar rum i flera kontexter: konstnärliga, sociologiska, politiska och marknadsmässiga.⁴⁷ Detta stämmer bra överens med perspektivet i denna uppsats då denna ju analyserar skapandet av *Min kamp* som flera processer. Christian Lenemark figurerar även han i nämnda nummer av *Tidskrift för Litteraturvetenskap*. Här med en text om hur Internet och författarbloggar samspelar med de tryckta biografierna på ett

³⁸ Ibid. s. 4.

³⁹ Kristina Hermansson och Lena Ulrika Rudeke: "Tema Performativitet, ingång" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet 2007:4*, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007) s. 20.

⁴⁰ Ibid. s. 20.

⁴¹ Ibid. s. 20.

⁴² Kristina Hermansson och Lena Ulrika Rudeke s. 20 (hänvisad till tidigare i not 32).

⁴³ Ibid. s. 21.

⁴⁴ Jon Helt Haarder: "Ingen fiktion bara reduktion. Performativ biografism som konstnärlig strömning kring millennieskiftet" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet*, år 2007:4 red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007) s. 78.

⁴⁵ Ibid. s. 79.

⁴⁶ Ibid. s. 80.

⁴⁷ Ibid. s. 80.

komplementärt vis och fungerar som en självscensättning.⁴⁸ Många är idag överens om att medialiseringen tar större plats i vardagslivet och att det blir svårare att skilja mellan det verkliga och det simultana vilket i sin tur leder till frågan om ett nytt betraktande av identiteter⁴⁹. Samma Lenemark är aktuell med sin nu tryckta avhandling *Sanna lögner* från 2009 om författarrollens medialisering.⁵⁰ I ett annat nummer av *Tidskrift för Litteraturvetenskap* skriver Cecilia Sjöholm om konsten som process.⁵¹ I sin text nämner Sjöholm aldrig performativitet utan håller sig till det hon väljer att kalla 'konstens processer'.⁵² Dessa konstprocesser syftar inte till den kreativa processen understryker Sjöholm och fortsätter:

Konstprocessen är inte en subjektiv impuls; konsten som process syftar snarare på den vidare kontext inom vilket ett konstverk måste betraktas: en kontext bestående av arbete eller hantverk, social belägenhet, framställningsformer, offentlighet, medialisering, reception, tolkning, historicitet och så vidare. Konst är inte *en* process utan flera och dessa utmärker sig genom en produktivitet där den subjektiva insatsen bara är en aspekt av flera⁵³

Med Sjöholms resonemang blir det tydligt att det är möjligt att analysera konst eller litteratur som process. Genom att använda sig av begreppet process är det möjligt att komma undan och inte förknippas med performativitetsteorin som, tycks det, har mer att göra med en skolbildning än en betraktelse. Detta behöver då inte betyda att de konstnärliga processerna inte kan innehålla performativa inslag. Performativitet har, kan det verka, och som termen visar på mera med en uppvisning eller en iscensättning att göra. Mycket av det arbete som gjorts inom performativitetsteorin kan tyckas likna de drag som finns i denna uppsats. Därför kan här ett förtydligande komma till pass. Här handlar det om hur konstverket återskapar sin egen kreativa process både inom sina egna ramar och genom en tydlig medialiseringsprocess. Med andra ord handlar det om hur konstverket talar om sitt eget blivande och tillblivande. Det performativa har som sagt mycket gemensamt med det processuella, men i denna uppsats blir det enklare att tala om processer. Utgångspunkten i uppsatsen kan sägas vara att litteratur konst, politik, ja nästan alla komponenter i samhället allt snabbare omvandlas. Att de lämnar sina ursprungliga hamnar

⁴⁸ Christian Lenemark: "Författaren online. Bloggen som performativ plattform för självframställningen" i " i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet*, 2007:4, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007) s. 52.

⁴⁹ Nils Hammarén och Thomas Johansson: *Identiteter* (Malmö 2009) s. 48.

⁵⁰ Christian Lenemark: *Sanna lögner* (Hedemora 2010).

⁵¹ Cecilia Sjöholm: "Konsten som process. Det sinnligas estetik" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 2007:1/2, *Jacques Rancière*, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007) s. 67.

⁵² Ibid. s. 68ff.

⁵³ Ibid. s. 68.

för att föras med och omkonfigureras i ett allt stridare tidsflöde bestående av information och varumarknader. Ett objekt kan alltid tolkas som enbart en subjektiv process eller som ett självständigt verk. Men vill man förstå objektets betydning i den mänskliga gemenskapen, kan studiet under dessa förhållanden omöjligt stanna vid objektet. Om objektet så snabbt dras ut i och förvandlas via förslagsvis media, borde litteraturen ur denna synvinkel kunna tolkas som process. Cecilia Sjöholms text behandlar konstens processer på en hög teoretisk nivå där hon bland annat utgår ifrån den franska filosofen Jacques Rancières sinnliga estetik. Hon för över detta i en diskussion om en möjlig 'intimitetsdiskurs' utifrån psykoanalytikern Julia Kristevas *Intimate Revolt and the Future of Revolts*⁵⁴. Trots dessa teoretiska som filosofiska omvägar skulle Sjöbloms avslutning passa utmärkt så här på tröskeln till avhandlingen:

Det räcker inte med att konstatera att konsten säger det utsägliga [...]. Konsten i sig motsätter sig denna sortens generaliseringar genom vilka den gjorts till objekt under den estetiska disciplinen. Men den synliggör ett sätt att tänka och vara – eller snarare tankeprocesser, medieprocesser – som skiljer sig från den akademiska teorin. Snarare än att stanna vid fokus på objektet, bör estetikens uppgift idag vara att förmedla dessa processers funktioner [...] För mig tycks den filosofiska estetiken – trots att den närmat sig detta tema under de senaste årtiondena – fortfarande befinna sig i startpunkten för denna särskilda forskning.⁵⁵

Avhandling

Konsumtionssamhället

*I konsumtionssamhället kan ingen bli subjekt utan att först förvandlas till vara*⁵⁶

Enligt Bauman stod produktionssamhället för varaktighet medan konsumtionssamhället står för temporalitet.⁵⁷ Långsiktighet och säkerhet prioriterades långt före den omedelbara njutningen i produktionssamhället, att leva flyktigt var det samma som lättsinne.⁵⁸ Det Bauman egentligen talar om är konsumism och inte konsumtion. Skillnaden är att

⁵⁴ Ibid. s. 68ff.

⁵⁵ Ibid. s. 73.

⁵⁶ Zymunt Bauman s. 19.

⁵⁷ Ibid. s. 41.

⁵⁸ Ibid. s. 38.

konsumism är konsumtion upphöjt till samhällsideal medan konsumtionen är en enskild syssla.⁵⁹ Konsumismen är vidare det system som tar över den roll arbetet tidigare hade i produktionssamhället, som tar över den viktigaste drivkraften i ett samhälle och transformerar denna till det mänskliga vardagliga begäret.⁶⁰ Bauman menar att det var varufetischismens roll att dölja den mänskliga arbetskraften i produktionssamhället medan det är subjektivitetsfetischismens roll att i konsumtionssamhället dölja den annars uppenbara realiteten som konsumtionen innebär.⁶¹ För Bauman räcker det inte att använda sig av den nötta cartesianska frasen: 'jag shoppar, därför finns jag till' utan vill tillägga "som subjekt".⁶² Det är den potentiella konsumentens möte med den potentiella objektet för dess konsumtion som är grunden för relationerna människor emellan i konsumtionssamhället.⁶³ Det cartesianska subjektet har med andra ord i konsumtionssamhället blivit 'konsumenten' medan det cartesianska objektet blivit 'varan'.⁶⁴ Detta har möjliggjorts på grund av konsumtionsmarknadens övertagande av det mellanmänskliga rummet där människor (tidigare) möts men som alltså består av varor och subjekt.⁶⁵ Det handlar kortfattat om att välja och bli vald och där av konsumentens längtan att förvandlas till vara för att bli ett subjekt.⁶⁶ Längtan efter att bli berömd, eller att 'bli något' handlar i konsumtionssamhället om: "[...] att inte längre lösas upp och förbli upplöst i den grå, anonyma och intetsägande massan av varor, en dröm om att förvandlas till en uppseendeveckande, uppmärksammas och eftertraktad vara [...]". Ovanstående var en i kortaste laget sammanfattning av uppfattningen av individen och subjektet i konsumtionssamhället enligt Bauman. Hädan efter kommer de tidliga aspekterna behandlas. Bauman säger att: "[...]den flytande moderna konsumismen utmärker sig, mer än för någonting annat, för sin (hittills unika) förmåga att *omförhandla betydelsen av tid*."⁶⁷ I ett samhälle med en ekonomi som bygger på individens behov och säljbarhet kräver nya

⁵⁹ Ibid. s. 36.

⁶⁰ Ibid. s. 36.

⁶¹ Ibid. s. 22.

⁶² Ibid. s. 24.

⁶³ Ibid. s. 18.

⁶⁴ Ibid. s. 18.: Det 'cartesianska' syftar till filosofen René Descartes som ofta tituleras med "den moderna filosofins fader". Denna försökte söka beviset för sin existens och den säkra kunskapen genom att säga: "jag tänker alltså är jag till". Slutsatsen av detta blev att den objektiva kunskapen kunde härledas från den subjektiva kunskapen. Jaget är för Descartes en tänkande substans eller ett tänkande ting. Denna radikala subjektivitet blev utgångspunkten för både Descartes filosofi och hela den moderna filosofin. (Svante Nordin: *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen* (Lund 2009) s.274f.

⁶⁵ Ibid. s. 18.

⁶⁶ Ibid. s. 19.

⁶⁷ Ibid. s. 40.

behov ständigt nya varor och nya varor behöver nya behov att tillfredställa⁶⁸ Tiden i konsumtionssamhället är varken cyklisk eller linjär, Bauman lånar en metafor av Michel Maffesolis och kallar den 'pointillistisk'.⁶⁹ Den pointillistiska tiden är sammanhangslöshetens tid, en tid med avsaknad av kontinuitet och konsistens med en mångfald av avbrott eller intervaller skiljande ögonblickets punkter från varandra.⁷⁰ En rörelse mot denna tidsuppfattning hittar Bauman i ett citat av Siegfried Kracauer där denna talar om den franska författaren Marcel Prousts verk. Kracauer ser dessa som kalejdoskopiska med avsaknad av tidsflöde där varje situation står för sig själv.⁷¹ Diskussionen om Proust inpassas här på grund av kommande diskussioner om Knausgårds litteratur som pointillistisk. I den pointillistiska 'konsten' resonerar Bauman att det är konstnären som med sin egen pensel arrangerar sina punkter på ett sådant sätt att de bildar en helhet. Men gällande den pointillistiska 'tiden' är det individen som, ofta i efterhand, tvingas arrangera punkterna på ett meningsfullt sätt. Detta var ett försök till sammanfattning av Baumans teorier om konsumtionssamhället, mer kommer att tillkomma och förklaras längre fram.

Informationssamhället

WWW erbjuder ju frihet och valfrihet (freedom and choice) i parti och minut. På minuskontot bokför vi bland annat -inre sammanhang, helhet och långsamhet⁷²

Eriksen beskriver kortfattat att informationssamhället är samhället där världsekonomin gått från 'ting' till 'tecken'.⁷³ Från industriekonomins vapenkrigsföring till teckenekonomins förhandlingar med idéer och visioner.⁷⁴ Eriksens studie av informationssamhället handlar mycket om tiden och om hur en snabb tid i informationssamhället fyller alla mellanrum.

⁶⁸ Ibid. s. 39.

⁶⁹ Ibid. s. 40.

⁷⁰ Ibid. s. 40.

⁷¹ Ibid. s. 42,

⁷² Eriksen s. 123.

⁷³ Ibid. s. 41.

⁷⁴ Ibid. s. 41.

Informationssamhället är ett samhälle där informationsteknologin är huvudkomponenten i all produktion.⁷⁵ Som exempel på detta ger Eriksen några exempel: Affärerna skulle tvingas slå igen om de optiska streckodsläsarna gick sönder, grisarna på bondgårdarna skulle inte få mat i rätt tid, hissarna skulle stanna, mikrovågsugnar skulle sluta fungera m.m.⁷⁶ Eriksens argumentation kring informationssamhället är ibland ofta mycket personligt skriven. Mycket av författarens egna världsåskådning kan utläsas både mellan och på raderna samtidigt som Eriksen kanske drar väl förhastade slutsatser. Detta tas i beaktning om och Eriksens avhandling läses därför här med ett kritiskt avstånd. Dock är mycket av stor användning. Denna kritik klarar sig Bauman ifrån då han inte som Eriksen blandar in sig själv och sitt subjektiva tyckande i texten. Här nedan följer en schematisk uppställning där motsättningarna i informationssamhället visas på Eriksens vis. Den högra sidan är den dominerande i informationssamhället och den vänstra visar på motreaktionerna:

det välkända – det nya
 trygghet – frihet
 kommunitarism – liberalism
 gemenskap – individ
 rötter – fötter
 tradition – impuls
 fundamentalism – ambivalens
 historia – framtid
 stabilitet – förändring⁷⁷

Detta kan säkerligen tyckas vara en ganska förenklad dikotomi som gränsar till det ideologiska och Eriksen nämner även att ”dessa motsättningar passar illa på höger/vänster-skalan”.⁷⁸ Uppställningar likt dessa kan göra sken av populärvetenskap men kan om man är medveten om detta ändå konkretisera på ett frigörande sätt. Eriksen talar med psykoanalytiska undertoner om hur teknologin genom historien skapat avstånd till människans verkliga kontext: ”[...] skriften gjorde kunskap tidlös och kumulativ, klockan gjorde tiden mekanisk och universell; pengarna värden jämförbara”.⁷⁹ Med hjälp av dessa uppfinningar knyts platser samman och Eriksen talar om en ”tidens tyranni över rummet”.⁸⁰ Avstånden krymper med teknologin, det som förut var långt bort är nu lika nära som det som faktiskt ligger nära. Med andra ord har ’ting till ting’ blivit ’ting via ’tecken’ till ting’.

⁷⁵ Ibid. s. 25.

⁷⁶ Ibid. s. 25.

⁷⁷ Ibid. s. 42.

⁷⁸ Ibid. s. 42.

⁷⁹ Ibid. s. 67.

⁸⁰ Ibid. s. 66.

Detta, menar Eriksen resulterar i att det inte längre existerar någon egentlig närhet. E-postens språk ligger någonstans mellan det talspråkliga och det skriftliga medan den föråldrade cellulosebaserade brevformen kräver tid och ger motstånd.⁸¹ På detta sätt får det traditionella brevskrivandet oss att tänka efter innan vi postar medan e-postens snabbhet får oss att glömma bort stil och syntax.⁸² Med andra ord vinner vi i kvantitet och förlorar i kvalitet. I informationssamhället går allt snabbare: ”Vi lever i en tidsepok där cigaretten har ersatt pipan, cornflakes har ersatt gröt, e-post håller på att ersätta cellulosebrev och tvåminuters nyhetssändningar är en av de hetaste produktionerna på mediefronten.”⁸³ Eriksen ser med hjälp av Paul Virilio sambandet mellan accelerationen och osäkerheten. Ju mindre långsam tid desto mer ökar risken för snedkliv. Mediernas, nyhetsförmedlingen, samhällsförändringarna och kulturens ombytlighet ges som exempel på hur accelerationen leder till osäkerhet. Detta bidrar till exempel till en avideologisering av politiken som på grund av tävlan om utrymmet i media ägnar sig åt imageskapande utspel.⁸⁴ Här tåls att tillägga en koppling till det som kallas ’risksamhället’. Sociologen Ulrich Beck har ägnat sig åt studier av det han kallar ’det globala risksamhället’.⁸⁵ Beck menar inte att riskerna är fler idag men att riskernas art har förändrats, dagens risker härrör snarare än som tidigare, från naturen, från en social utveckling som bidragit till vetenskapens och teknologin efterföljder.⁸⁶ Med detta visar att det inom teorin om ’risksamhället’ finns beröringspunkter med det sätt Eriksen talar om acceleration och teknologin i informationssamhället. Hastigheten, menar Eriksen, kräver plats detta illustreras med ett bildligt exempel: ju snabbare bilarna går desto mer filer behövs för samma antal bilar, när vägarna inte kan expandera mer sjunker hastigheten.⁸⁷ Informationen kräver inte konkret plats men kräver å andra sidan tid. Den stora bristvaran för informationens spridare (författare, reklamfolk, journalister m.m.) är andras uppmärksamhet.⁸⁸ För att ta del av en bit av andras uppmärksamhet måste man anpassa det förmedlande till en snabb och kort tid.⁸⁹ Följaktligen är det idag fler personer som slåss på ett mindre område vilket leder till att tiden vi lägger på varje enskild information också minskar.⁹⁰ Detta har, menar Eriksen,

⁸¹ Ibid. s. 73.

⁸² Ibid. s. 73.

⁸³ Ibid. s. 74.

⁸⁴ Ibid. s. 79.

⁸⁵ Anthony Giddens: *Sociologi* (Lund 2008) s. 125.

⁸⁶ Ibid. s. 126.

⁸⁷ Eriksen s. 84.

⁸⁸ Ibid. s. 85.

⁸⁹ Ibid. s. 85.

⁹⁰ Ibid. s. 98.

bland annat att göra med den så kallade exponentiella tillväxten som lättast går att förklara med: 'en fördubbling för varje steg'.⁹¹ Det mest framträdande exemplet på exponentiell tillväxt är informationsteknologin med Internet. Eriksen exemplifierar med antalet nätplatser som ökat från tre miljoner 1994 till 72 miljoner 2000.⁹² Följderna av informationssamhällets acceleration är att mer och mer tvingas in i samma ögonblick och leder till något som Eriksen kallar 'vertikalt staplande'.⁹³ Vertikalt är det därför att det inte längre finns tid att sprida informationen på så att denna förminskas och staplas i en imploderande tidsrymd⁹⁴ Eriksen försöker med Zenons paradox (Akilles och sköldpaddan) visa hur ett ögonblick redan är på väg att slukas av nästa. Förhållandet mellan tid och rum har förändrats på grund av den teknologiska kommunikationens utveckling och som Maunel Castell menar "flödesrummet har ersatt platsrummet".⁹⁵ I detta flödesrum måste varje individ plocka ut de bitarna ur informationen som han eller hon behöver för att bygga en identitet. (personlighet, ett JAG, självet m.m.) Eriksen skriver: "Sönderdelningen av arbetet, konsumtionen och familjelivet för oss till en värld bortom de traditionella paketslösningarna. Där var och en måste tillverka sina egna helheter av fragmenten". Detta leder oss till det som kan menas vara den individuella rollen i informationssamhället. Sammanfattningsvis alltså hur accelerationen, förändringen mellan tid och rum bidrar till ett tävlande om plats i informationsöverflödet.

1. Flödets processer

Min kamp

Om vi här utgår ifrån att Knausgård står inför följande problem: han står inför en stridström av information, han lever i en nukultur som äter upp alla mellanrum, om han är på tvingad individualiteten. Hur gör han då för att inte bli lämnad på kajen, om han vill gå från cartesianskt konsumerande subjekt till cartesianskt objekt, en eftertraktad vara? Och i sin tur bli ett 'riktigt subjekt'. Hur bär han sig åt för att ge ut sex romaner om sig själv på ett år och dessutom sno åt sig den mesta av uppmärksamheten från resten av det norska kulturlivet? Jo, han nöjer sig inte med ögonblick i informationsflödet, han utvidgar

⁹¹ Ibid. s. 95.

⁹² Ibid. s. 114.

⁹³ Ibid. s. 125.

⁹⁴ Ibid. s. 125.

⁹⁵ Ibid. s. 139.

mellanrummen, han töjer och bänder tid och rum. Han sitter och skriver i ett år, han gör sitt skrivande till en process. Precis som vi i sagan hela tiden är medvetna om prinsessan i sitt torn trots hennes frånvaro, gör sig Knausgård på detta sätt ständigt närvarande från sin skrivkammare.

Till att börja med kommer här *Min kamps* berättarstruktur beskrivas. *Min kamp* består av ett flertal berättelser vilka berättas parallellt lott om lott fast ofta åtskilda av kapitel eller avsnitt. Den ena berättelsen är berättelsen om ungdomsåren: svårigheter med en auktoritär fader, förlorad oskuld, fjärlar i magen, plugg. En annan berättelse är ett 'nu' då författaren berättar om hur författaren sitter och författar romanen vi läser: att leva som författare, att sitta ensam i sin skrivarlya, att bråka med hustrun om att få tid att skriva, konstens tillblivelse. Denna sistnämnda berättelse glider ofta över i en essäistisk berättelse: konstens betydelse, Rembrant, Caravaggio, det utopiska, döden. En annan berättelse beskriver hur Jaget efter att ha gift om sig och flyttat till Sverige far tillbaka till Norge för att begrava sin fader: minnen, brorsan, gråt, misär, alkoholism. En av de första berättelserna är försök att fånga 'nuet' med exakt tid: "NÅR JEG SITTE HER OG SKRIVER DETTE [Knausgårds versaler]"⁹⁶, den 27 februari 2008, 23:43, Karl Ove Knausgård, född 1968, i skrivandets stund gift med... och så vidare. En berättelse om ungdomen leder över i en om farmor. Ibland sker dessa växlingar på ett ganska fåtal sidor för att vara så många olika berättelser från olika tider i livet. Romanen är på detta vis uppbyggd av ibland längre ibland fragmentariska minnen från det som utger sig för att vara författaren Knausgårds liv. Det är i berättelserna där Knausgård lever i skrivandets stund som konstituerar processen eller, där han återger sin egen process:

Jeg har alltid hatt et stort behov for være alene, jeg trenger store flater av ensomhet. [...] Og når det som har hold meg i gang hele mitt voksne liv, ambisjonen om en gang å skrive noe enestående" *men han får inte tid därför att han*: "Vasker golv, vasker klær, lager middag, vasker opp, handler, leker med barna ute på lekeplasser [...] Det er en kamp, og selv om den ikke er heroisk, er den mot en overmakt, for uansett hvor mye arbeid jeg hjemme. [...]"⁹⁷

Detta är Knausgårds kamp, inte som Hitlers storsvulstiga, utan den lilla människans vardagskamp, som Knausgård uttryckt det i intervjuer.⁹⁸ Denna Knausgårds kamp, liknar inte förvånande, den kamp mot tiden Eriksen beskriver och som antagligen är många människors kamp i informationssamhället. Detta flödesrum som ersatt platsrummet synliggörs på detta

⁹⁶ Knausgård s. 29.

⁹⁷ Ibid. s. 36.

⁹⁸ Jan Thomas Holmlund.

sett i Knausgårds prosa: ”Både Linda og jeg lever nær kaos, eller følelsen av kaos, alt kan når som helst flyte ut.[...]”. Redan efter trettio sidor i romanen refererar Knausgård till Marcel Prousts roman *På spaning efter den tid som flytt* och menar att han, som Proust, inte kan reflektera tillbaka på det förflutna.⁹⁹ Medan Proust låste in sig i sitt rum på *Boulevard Haussmann* och successivt lät sitt romanprojekt växa fram skriver Knausgård om sina mödor med att hämta barnen på dagis.¹⁰⁰ Proust kan därför sägas ha författat sitt verk i platsrummet medan Knausgård befinner sig i flödesrummet och slåss om en plats i informationsflödet. Proust bröt den kronologiska lineariteten och upphäver med sitt språk tid och rum men stannar i samma fysiska rum.¹⁰¹ Knausgård bryter också han lineariteten men gör detta både i skriften och i den fysiska verkligheten om vi får tro hans egna beskrivningar det vill säga. I *Konsumtionsliv* talar Bauman om *På spaning efter den tid som flytts* ’pointillistiska’ drag och lånar Kracauers orden: ”varje situation är en enhet i sig som inte kan härledas från tidigare enheter”.¹⁰² Bauman menar i sin tur att det inte går att utröna vilken logik som sammanfört dessa enheter i en viss ordning, logiken kan inte ses som en på förhand bestämd plan. Knausgårds romanprojekt, får man reda på genom paratextualiteten, ingår dock i en förutbestämd plan, det är dess process (ett år och sex romaner). Det är möjligt att läsa Knausgårds romaner utan vetskapen om dess yttre tidsram. Men med vetskapen om den processuella karaktären knyts romanen, (romanerna) tillsammans med styckena i *Min kamp I* där Knausgård beskriver sin arbetsprocess, ihop med en fysik verklighet. Detta blir i sin tur verkets yttre logik. Med andra ord en pointillistisk uppsplittrad tid inom ramen för en logisk tidsenlig process.

I en av sina essäistiska fragment talar Knausgård om att man idag inte intresserar sig för konstens födelse, att tillblivelsen bara ses som en onödig biprodukt¹⁰³. En sida senare får läsaren ta del av hur Knausgård, eftersom, han inte kan sova, vill gå iväg till kontoret för att skriva men hejdas av sin fru:

Jeg tror jeg stikker på kontoret en tur. Er det greit? Hun støttet seg halvt opp. – Nå?
 – Jeg får ikke sove likevel, sa jeg. – Det er like bra å bruke tiden til å jobbe. – Snälla
 ... sa hun. – Kom og legg deg. – Hører du ikke hva jeg sier? Sa jeg. – Men jeg vil
 ikke ligge her alene, sa hun. – Kan du ikke gå på kontoret imorgon tidigt?¹⁰⁴

⁹⁹ Knausgård s.33.

¹⁰⁰ Bernt Olsson och Ingmar Algulin: *Litteraturens historia i världen* (Stockholm 2005) s. 514.

¹⁰¹ Ibid. s. 515.

¹⁰² Bauman s. 42.

¹⁰³ Knausgård s. 207-208.

¹⁰⁴ Ibid. s 209.

Knausgård talar alltså först om betydelsen av konstens tillblivelse och skriver sedan om hur hans egen konst blir till och de hinder som står i vägen i vardagen. Det är de essäistiska bitarnas blandning med Knausgårds beskrivning av hur konsten blir till som bildar processen. Genom att kombinera denna process med en yttre tidsbestämd process blir Knausgård närvarande i en bestämd tid och behärskar informationsflödet, på ett sätt som kommer att beskrivas närmare i nästa avsnitt, samt går från konsument till eftertraktad vara. Men en vara i konsumtionssamhället är temporär, den blir konsumerad. Redan i inledningen drogs paralleller till bloggen som med sin ofta processuella karaktär kan likna Knausgårds utgivning. Elin Grelsson skriver i en artikel om 'bloggen', i tidskriften *Ord och Bild*, bland annat om bloggens temporära status.¹⁰⁵ Grelsson kallar i artikeln bloggen för 'en snabb konsumtionsvara' som förpassas till konsumerad dåtidsläsning efter bara någon vecka.¹⁰⁶ Bloggen uppdaterar information i det exakta ögonblicket och saknar alla sorters mellan händer¹⁰⁷. En hypotetisk fråga man kan ställa sig blir då om Knausgårds romanprojekt, som med sin snabba utgivning liknar bloggen, i konsumtionssamhället också den tillskansat sig en mer temporär status? Kommer Knausgårds romanprojekt att läsas om tio år eller är de beroende av sin mediala närvaro, blir Knausgårds verk precis som bloggen temporära? Kanske faller Knausgård på sitt egna grepp. Bauman visar med Milan Kundera att glömskan står i direkt relation till snabbheten.¹⁰⁸ För att tilldra sig offentlighetens uppmärksamhet måste man eliminera objekt för andras uppmärksamhet. Eftersom alla i konsumtionssamhället skyndar framåt kommer de som stannar upp att bli lämnade kvar.¹⁰⁹ Eriksen visar i sin tur med Paul Virilio att snabbheten står i direkt relation till osäkerheten. Det temporära är en av förutsättningarna för ett konsumtionssamhälle vars medlemmar lever i evig icke-tillfredsställelse.¹¹⁰ Detta är konsumtionssamhällets mekanism: att just då en konsumtionsprodukt blivit populariserad så snabbt som möjligt nedvärdera den eller att tillfredsställa alla nya behov så att de hela tiden leder in i nya behov.¹¹¹ Detta framåtrusande flöde verkar Knausgård alltså på många sätt vara en del av.

Om vi utgår ifrån att Knausgård lever i den uppsplittrade fragmentiserade värld som Eriksen och Bauman beskriver blir *Min kamp* ett ypperligt exempel på hur man kan anpassa ett självbiografiskt romanskrivande till denna omvärld. Det blir ett sätt att tillverka en helhet

¹⁰⁵ Elin Grelsson: "Det offentliga terapirummet?" i *Ord och Bild* 2008:4, red.: Cecilia Verdinelli Peralta (Göteborg 2008) s. 51.

¹⁰⁶ Ibid. s. 52.

¹⁰⁷ Ibid. s. 52.

¹⁰⁸ Bauman s. 96.

¹⁰⁹ Ibid. s. 96.

¹¹⁰ Ibid. s. 57.

¹¹¹ Ibid. s. 57.

av fragmenten. Då ögonblicken hela tiden avlöser varandra, livet är ett kaos och om det därför blir svårt att få tid att skriva. Varför försöka avskärma sig från den fragmentiserade nukulturen, eller för att inte säga, livet, varför inte involvera hela processen i sitt projekt och samtidigt öka sin närvaro i offentligheten. Som Knausgård skriver "[...] denne stadige improvisasjonen øker øgonblikkets betydning,"¹¹²

Media

I en intervju i norska *Dagbladet* uttrycker sig Knausgård så här som svar på frågan om det vore galet att börja ett sådant projekt (syftning till *Min kamp*):

Galskap er det ikke. Men jeg har mislikt det selv fra første stund. Jeg angret da jeg begynte, og det var vanskelig å finne formen. Derfor måtte jeg skrive ti sider hver dag. Jeg har aldri tenkt at dette er bra.[...]¹¹³

Här görs det tydligt att det är det processuella Knausgård lyfter fram när han säger sig ogilla det han gett sig in på. Precis som dokusåpadeltagarna ångrar sig efter att ha blottat sina liv inför offentligheten ångar Knausgård sin litterära självutgjutelse (syftning till ånger i skvallerpress och på löpsedlar som när det gäller dokusåpafenomenet kan tyckas vara vida utbredd). Tidigare har paralleller dragits till bloggformatet och den teknologiska utvecklingens betydelse för skrivandet. Eriksen menar att det innan datorn fanns ett motstånd i själva skrivandet som gav tanken tid innan den blev till ord på pappret.¹¹⁴ Genom e-postens mellanting av det skriftliga och det muntliga blir det tydligt att kvaliteten går förlorad för kvantitet.¹¹⁵ Det samma borde gälla bloggen vars snabba uppdaterande och avsaknad av redaktör förminskar språkets betydelse framför uppdatering i realtid. På samma sätt skulle man då kunna resonera kring Knausgårds prosa när denne uttrycker sig så här på tal om sina slaviskt skrivna tio sidor om dagen: "Derfor er det ingen metaforbruk eller velformulerte setninger i romanen. Jeg ville vekk fra litteraturen og nærmere virkeligheten"¹¹⁶ eller ett annat exempel från sydsvenskan:

¹¹² Knausgård s. 37.

¹¹³ Jan Thomas Holmlund: "2500 sider om eget liv – Dypt personlig Mislikte prosjektet Viktig med frihet" *Dagbladet* (27.08.2009 Oslo) s.40.

¹¹⁴ Eriksen s. 73.

¹¹⁵ Ibid. s. 73.

¹¹⁶ Jan Thomas Holmlund.

”Jag har tagit en stor estetisk risk. Jag försöker ge helt fan i kvalitet. Jag försöker bara berätta det jag vill berätta så fort som möjligt. Skriva fort, skriva sant. Ofiltrerat.”¹¹⁷

Här tydliggörs hur Knausgård närmar sig bloggans aktualitets känsla och snabba uppdaterande. Dessa Knausgårds ord för tankarna till ’beat-författaren’ Jack Kerouac vars prosa skapades mellan disciplin och spontanitet.¹¹⁸ Kerouac ville efterhärma jazzen och liksom denna låta språket födas ur ett enda känslofyllt ögonblick. Därför var hans prosa skriven med fri rytm på ett spontant vis.¹¹⁹ Knausgård tanke bakom ögonblickets betydelse verkar därför på många sätt likna Kerouacs tanke. Skillnaden är dock att Kerouac överför det spontana i stilistiken medan Knausgård säger: ”Jag försöker ge helt fan i kvalitet”¹²⁰ Om vi delar alla sex romanernas c:a 2500 sidorna med 365 får vi 6.8 sidor om dagen där slår Knausgård nog de flesta bloggarna. Dock frågan kvarstår om när Knausgård egentligen började skriva romanerna. Hur som helst rör det sig om mycket information på relativt kort tid. Reportern Jan Thomas Holmlund skriver som en kommentar om Knausgårds uttalande:

Han har brukt halvannet år på romanen, og siden i vinter har han slaviskt skrevet ti sider om dagen. Hade han sju sider ferdig 20 minutter før barna skulle hentes i barnehagen, måtte de tre siste fullføres på rekordtid.

Här formas bilden av Knausgårds process på ett sätt som liknar det tillvägagångssätt Knausgård använder sig av i romanen när han beskriver sin process: ”Vasker golv, vasker klær, lager middag, vasker opp, handler, leker med barna ute på lekeplasser.”¹²¹ Hur han på grund av detta har svårt att hinna med skrivandet. I *Stavanger Aftenblad* står skrivet: ”På nåtidsplanet sitter han hjemme i Sverige og skriver, med kone og småbarn, og de er mest av alt heft – som han elsker når han kjenner etter.”¹²² I norska tidningen *Verdens Gang* citeras Knausgård där han säger sig ha kopplat bort Internet hemma samt bytt både mobilnummer och e-mailadress:

For meg var det en beslutning, jeg kan ikke kaste bort tid på å surfe eller lese saker som tar tiden fra skrivingen. Da jeg var ung kunne jeg spille TV-spill

¹¹⁷ Anders Ekström: ”Utan filter intervju Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård” i *Sydsvenskan* 27/3 2010.

¹¹⁸ Per Planhammar ”Jack Kerouac. (1922 – 1969)” i *Beat*, red.: Gunnar Harding och Per Planhammar (Stockholm 2005) s. 86.

¹¹⁹ Gunnar Harding: ”Hur allt började” i *Beat*, red.: Gunnar Harding och Per Planhammar (Stockholm 2005) s. 14.

¹²⁰ Anders Ekström: ”Utan filter intervju Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård” i *Sydsvenskan* 27/3 2010.

¹²¹ Knausgård s. 36.

¹²² Jan Askelund: ”Knausgårds heldekkingsroman” i *Stavanger Aftenblad* 29/09 2009.

seksten timer i strekk og lurte på hvor tiden ble av. Det blir en avhengighet, som annet dop, har han fortalt til Dagens Nyheter.¹²³

Det er i møtet mellom Knausgårds litterära beskrivning av sin process och pressens beskrivning av processen som de båda processerna binds ihop på ett komplementärt vis. Det är också här emellan som tillblivelsen av en större sammanhållande process synliggörs, en där olika processer går in i och skapar varandra. Dessa processer vore kanske inte lika synliga eller ens möjliga om de inte utspelade sig i det rusande flödesrum jag tidigare nämnde. Detta flödesrum skriver Knausgård in sig i, som tidigare nämndes, han blir som tiden i det postmoderna samhället, flytande, för att tala med Bauman. I en värld som ständigt rusar framåt har vi inte tid att vänta på det slutgiltiga konstverket, vi vill uppleva det 'nu' och vi vill ta del av dess tillblivelse eller processer. Som Bauman skriver i *Det individualiserade samhället*: ”De konstmaterial som nu favoriseras är de som visar upp sin förgänglighet; favoritformen inom bildkonsten är happenings eller installationer – sammanställd som en engångsföreteelse, så länge utställningen varar.[...]”¹²⁴

I en intervju i norska *Klassekampen* svarar Knausgård så här på frågan om *Min kamp* är en fortsättning på hans tidigare två böcker: ”[...] det som er sikkert, er at dette er en avslutning av noe. Et punktum. Jeg har tømt meg ut, det er ikke noe igjen.”¹²⁵ Här talar Knausgård alltså om hur han tömt ut sig, med andra ord hur det han gör och har gjort aldrig går att göra igen. Han har kastat sig in i, låt oss säga, flödesrummet eller informationsflödet och kommit ut på andra sidan. I media, tycks det, beskrivs ofta *Min kamp* som 'projekt (även här i uppsatsen). Det rör sig alltså inte om en roman eller om en självbiografi, eller något där emellan utan om ett projekt. Så här står det i *Agderposten*:

21 september slipper den første delen av hans gigantiske seksbindsprojekt. I løpet av høsten kommer to til, og til våren utgis de tre siste. Alle er på 450 sider. Tilsammen blir det altså 2700 sider litteratur. Snakk om ketchup-effekt.¹²⁶

Själva omfånget av den litterära utgivningen och kanske framför allt intensiteten i den snor här åt sig den största uppmärksamheten. Kanske inte så konstigt då det första bandet vid tillfället inte hade släppts. Det är dessa storartade löften som konsumtionssamhällets ständiga

¹²³ Trinne Saugestad och Børre Haugstad: ”Mitt mål er ikke å KRENKE NOEN, FÖRFATTARE” I *Verdens Gang* 22/1 2010.

¹²⁴ Zymunt Bauman: *Det individualiserade samhället* (Göteborg 2002) s. 193–194.

¹²⁵ Sarah Sørheim: ”Oktobers høst er klar” i *Klasskampen* 27/08 2009.

¹²⁶ Per Fjermeros: ”Skriver 2700 sider om sitt liv” i *Agderposten* 28/8 2009.

cirkulation av varor bygger på. Bauman menar att de måste vara överdrivna på ett sådant sätt att cirkulationen och intensiteten i sökandet efter nya varor aldrig upphör.¹²⁷ Det att förlaget tillsammans med Knausgård en period innan utgivningen talar om vad som komma skall konstituerar verken som en sådant löfte – 2700 sidor på ett år, wow! Ett stycke senare i samma tidningsartikel citeras Knausgård så här: ”Det er veldig spennende å skrive samtidigt som romanen gis ut, sier han.”¹²⁸ och i en recension i *Göteborgs-Posten* slutar artikelförfattaren med: ”Måtte han bara hålla hela vägen ut.”¹²⁹ Dessa är ytterligare exempel på hur Knausgård skriver in sig i flödesrummet genom sin processartade utgivning. Att tiden på så sätt komprimeras och görs till konkret process i både media och i *Min kamp* är alltså förknippat med den föränderlighet av tiden vi satt i informations och konsumtionssamhället. Men dessa tidens processer är intimt förknippade med och beroende av en annan process nämligen en inre process. Den Knausgård säger sig gå igenom, en inåtvänd process vars existens beror på en utåtvänd. Från det privata till det offentliga.

2. In och utåtvända processer

Min kamp

Genom att Knausgårds roman knyter sig till ’verkligheten’ genom sin i tiden avgränsade process, synliggörs författaren bakom romanen. *Min kamp* skulle falla som projekt om det inte vore för att läsaren strakt förknippar texten med just Knausgård som i sin tur tar oss in i de mest intima sfärerna: ”Av med klærne, på med vannet, dampende varmt, over hodet, ned langs kroppen. Skulle jeg ronke? Nei, for faen, pappa var jo død.”¹³⁰ Så nära inpå kommer vi Knausgård i denna roman. Detta kan med Bauman kallas ’subjektsfetischism’, den fetischism vars roll i konsumtionssamhället är att dölja individernas (individualismens) roll i de ekonomiska systemet. Där att vara en eftertraktad ’vara’ är det samma som att vara ett eftertraktat subjekt. Den vara man förvandlas till och vill sälja är i konsumtionssamhället med andra ord ’sig själv’.¹³¹

¹²⁷ Bauman s. 57.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ Daniel Levin: ”Livet är en kamp” i *Göteborgs-Posten* 30/3 2010.

¹³⁰ Knausgård s. 231.

¹³¹ Bauman s. 13.

Jeg som skriver, Karl Ove Knausgård, ble født i desember 1968, og er alltså i skrivende stund 39 år gammel. Jeg har tre barn, Vanja, Heidi og John, og er gift for andre gang, med Linda Boström Knausgård¹³²

Intresset for individene er også intresset for det private livet. Det private og det offentlige sammanflätning förklarar Jürgen Habermas på överskådligt sätt.

Habermas delar upp samhället i två huvudområden: 'det statliga' och 'det privata'.¹³³ Det privata delas i sin tur upp i två sfärer: 'Socialsfären' (marknad, företag, produktion) och intimsfären (familj, känslor, religion, moral). Totalt räknar Habermas med fyra sfärer, förutom de som tillfaller det privata området finns även 'den politiska offentligheten' (klubbar, salonger, tidningar) och den litterära offentligheten (klubbar, salonger, romaner).¹³⁴ Denna samhällsstruktur hör till 1700 och 1800-talet, med 1900-talet tidevarv påbörjas dock en uppluckring av gränserna mellan dessa. Enligt Habermas var den viktigaste anledningen till detta utvecklingen från 'konkurrenskapitalism' till 'monopolkapitalism'.¹³⁵ I och med 1900-talet införlivades staten med nya funktioner som innebar en omfattande socialpolitik, kontrollering av de ekonomiska systemen, statlig reglering av industriell strukturomvandling, ökande offentliga tjänster m.m.¹³⁶ Genom dessa statens intrång i de tidigare privata områdena forceras den gräns som tidigare så tydligt skyllt staten från marknaden. Följaktligen bidrog denna uppluckring också till ett rämmande av gränsen mellan stat och samhället över huvud taget och därav också mellan det offentliga och det privata.¹³⁷ Samtidigt som staten, enligt Habermas, på detta vis invaderar det privata, så svarar privatlivet med att invadera staten genom ett koloniserande av de offentliga myndigheterna.¹³⁸ Det är genom denna sammanflätning av sfärerna som det Habermas kallar 'masssamhället' växer fram. Den intima sfären i masssamhället genomgår en intimiserande process på grund av familjens förändrade roll. Reproduktionsfunktionen under kapitalismens tidigare faser stannade i hemmet medan arbetet flyttade ut.¹³⁹ I och med det senkapitalistiska 1900-talet flyttar även reproduktionsfunktionen ut genom till exempel: omvårdnaden av sjuka och gamla samt undervisningen.¹⁴⁰ Enligt Habermas är det enda som slutligen finns kvar inom hemmets

¹³² Knausgård s. 29.

¹³³ Mats Dahlkvist s. 14.

¹³⁴ Ibid. s. 14.

¹³⁵ Ibid. s. 16.

¹³⁶ Ibid. s. 17.

¹³⁷ Ibid. s. 17.

¹³⁸ Ibid. s. 17.

¹³⁹ Ibid. s. 18.

¹⁴⁰ Ibid. s. 18.

väggas det mest intima: känsloliv och sexualitet. Detta nya hem övertar den roll den 'litterära offentligheten' tidigare hade, det är i denna sfär människorna odlar sina intressen och anlag.¹⁴¹ Habermas skriver:

I 1900-talets "human interest"-litteratur och biografier, överför å ena sidan illusionen om obefläckad privatsfär och intakt privatautonomi till förhållanden som för länge sedan dragit undan grundvallarna för bägge. Å andra sidan läggs dessa mönster även över politiska sakförhållanden, och det i så hög grad att offentligheten själv privatiseras i den konsumerande publikens medvetande. Ja, offentligheten blir en sfär för offentliggörande av privata levnadshistorier.¹⁴²

Om det är i detta nya massamhälle individen i konsumtionssamhället strävar efter att bli vara och subjekt blir den populära framställningen av det egna Jaget i litteraturen inte särskilt kryptiskt. Om den privata sfären på ett sådant sätt flätats samman med den offentliga blir, med andra ord, inte den process som först går inåt via Jaget, sedan utåt genom offentligheten inte heller lika svår att förstå. När läsaren får följa med Knausgård in i duschen och när TV-tittarna följer dokusåpadeltagarna i sängen är detta just ett sådant giftermål mellan det privata och det offentliga. Ett giftermål som samtidigt rimmar med subjektsfetischism i konsumtionssamhället och med informationsflödet i informationssamhällets accelererande tid.

Knausgårds koppling till Rembrants självporträtt som vidrördes i det inledande avsnittet kopplas lätt till Knausgårds eget självporträtt. Självporträttets historia borde man kunna argumentera är konsthistoriens motsvarighet till självbiografin om dock en betydligt längre historia. Knausgård skriver om Rembrants porträtt: i bilden, "[...]ser han seg selv se, samtidigt som han selv blir sett."¹⁴³ Denna beskrivning, som samtidigt kan sägas handla om Knausgårds roman, liknar i mångt och mycket förälskelsens kemi. Denna beskriver Octavio Paz på ett målande sätt:

"När vi blir förälskade öppnar vi oss, visar våra innersta känslor, eftersom en gammal tradition kräver att den som lider av kärlek visar den han älskar sina sår. Men genom att blotta kärlekssåren förvandlar den förälskade sig själv till en bild, ett föremål som han överlämnar åt den älskade – och åt sig själv – att betrakta. Han ber om att bli betraktad med samma tillbedjande ögon som han ser sig själv med. [...] Han förvandlar sig själv till *en bild och till blicken som betraktar bilden*. [min kursiv]¹⁴⁴

¹⁴¹ Ibid. s. 18.

¹⁴² Habermas s. 165.

¹⁴³ Knausgård s. 31.

¹⁴⁴ Octavio Paz: *Ensamhetens labyrint* (Stockholm 1984) s.46.

Vilken är den bild Knausgård gör sig till och vem överlämnar han denna till, vem är det han förälskar sig i,? vad är det som förorsakat lidandet kan man också fråga sig. Med likheter med både Knausgårds beskrivning av porträttet och Paz beskrivning av förälskelsen, säger Bauman om invånarna i konsumtionssamhället: ”De är på en och samma gång *marknadsförare av varor* och *de varor de marknadsför*[Baumans kurs.]”¹⁴⁵ Att göra sig till den vara man själv säljer rimmar med både porträttet och förälskelsen. Och om detta förtingligande eller subjektsblivande sker i konsumtionssamhället så sker det i så fall i det Habermas kallar intimsfären. Att självbetraktelsen eller självförälskelsen sker på ett så intimt vis som i Knausgårds är ur den synvinkeln inte förvånande. Men vilket är detta Knausgårds lidande? Möjligen själva avståndet från det egna lidandet för att tala psykoanalytiskt. Knausgård frågar sig i *Min kamp* vad det är som har satt sig i hans ansikte, han beskriver sitt ansikte:

To dype furer går ned pannen, en dyp fure går ned langs hvert kinn, alle likesom fylt av mørke, og når øynene er stirrende og alvorlige, og munnavikene såvidt går nedover, er de umulig ikke å tenke på dette ansikte som dystert¹⁴⁶

Via några meningar om sina alkoholproblem och att han inte vill bli sedd kommer Knausgård fram till att det är ’det’ som har satt sig i ansiktet, för att tala i schabloner - livet:

”Det er dette som må ha satt seg i ansiktet, det er dette så ha gjort det så stivt og nesten umulig å forbinde med meg selv når jeg tilfeldigvis støter på det i et vindu på gaten.”¹⁴⁷ Det Knausgård här beskriver är ett avstånd till sig själv, hur han försöker nå men inte lyckas nå sig själv. Sätt på detta sätt blir det lidande, som förorsakar den bild Knausgård visar upp av sig själv, ett lidande inte efter avsaknad av någon annan utan ett lidande efter saknanden av det egna Jaget. En självförälskelse. Detta är den inåtvända process som behandlades förut och den görs extra tydlig i ett annat avsnitt. I en av *Min kamps* första sidor tycker sig Jaget se ett ansikte i havet på TV under en nyhetssändning om ett förlist fiskefartyg.¹⁴⁸ I ett senare avsnitt i boken då författaren sitter ensam i sin skrivarlya i Stockholm gör Knausgård en madeleinekaka av trägolvet i rummet han sitter. I trägolvet ser författaren samma ansikte som han såg när han var liten och tankarna vecks till liv:

¹⁴⁵ Bauman s. 13.

¹⁴⁶ Knausgård s. 29.

¹⁴⁷ Ibid. s. 30.

¹⁴⁸ Ibid. s. s. s. 12.

Det bemärkelset verdt var ikke at ansiktet fantes her, heller ikke at jeg hadde sett et ansikt i havet en gang på midten av syttitallet,, det bemærkelset verdt var at jeg hadde glemt det, og nå plutselig kommer på det igjen.¹⁴⁹

Det är här den gamle författaren som söker finna sitt egna ursprungliga Jag och märker det avstånd som finns mellan sig själv som gammal och sig själv som barn. Detta avstånd kan också sägas vara det avstånd själva texten skapar mellan Knausgård och dennes Jag men även mellan Knausgård och läsaren. Helena Granström skriver i en tankeveckande artikel i *Ord och Bild* om hur det lidande vi som barn separerat oss ifrån i den vuxna världen alltid måste förmedlas vi något annat: ”I en värld förblindad för sitt eget lidande måste allting förmedlas: naturen av konsten, känslan av språket, språket av skriften. Den andres närvaro måste överföras i hans frånvaro, genom telefon eller television”¹⁵⁰ Det är insikten om det egna Jagets begränsning både till sig självt och till inflytandet på andra som leder oss till att med det kulturella vuxenblivandet ”införliva omgivningen i sin egen självbild, med att genom teknologisk kontroll utvidga sin påverkanssfär till att omfatta hela världen”¹⁵¹ Med psykoanalytisk blick skulle man kunna argumentera för att Knausgårds sökande efter det egna Jaget ihop med eller tillsammans med det offentliga är just en sådan utvidgning av påverkanssfären. Granström relaterar våra ’avstånd’ med den teknologiska utvecklingen, något som Eriksen också talar om när han säger att teknologin skapat avstånd till människans verkliga kontext: från ting till ting, till, ting till tecken till ting. I det informationssamhälle Eriksen talar om borde då, med tanke på Internets ankomst, oändliga mängder tecken utgöra ett milslångt avstånd mellan förmedlarna av tecknen. Granström säger: ”Ju fler lager av förmedling som ligger mellan människa och representation, desto naknare måste denne representation göras för att inte förlora i kraft”¹⁵² Med andra ord, när vi skyler oss med tecken kompenserar vi med att naket uppvisa det mest intima. Granström säger: ”människan visar upp sitt kön i TV, en symbol som förnekar det symboliserade, ett kroppens substitut som säger: Jag är kropp!”¹⁵³ Kanske är det därför Knausgård tar oss med in i duschen och frågar sig ”Skulle jeg ronke?”¹⁵⁴ I sin skrivande process står Knausgård mellan sig själv och världen, där emellan finns de döda tecknen. Men i en värld där allt förmedlas av tecken kommer en person som gör sig till tecken känna sig mer närvarande i sin kontext än en

¹⁴⁹ Knausgård s. 191.

¹⁵⁰ Helena Granström: ”Mellan dig och det levande finns alltid någonting dött” i *Ord och Bild* 2009:5, red.: Martin Engberg (Göteborg 2009) s. 10.

¹⁵¹ Ibid. s. 10.

¹⁵² Ibid. s. 11.

¹⁵³ Ibid. s. 11.

¹⁵⁴ Knausgård s. 231.

person som passivt ser tecknen rusa förbi i en allt stridare ström. Eller i en värld där allt förmedlas via varor borde en person som gör sig till vara känna sig mer närvarande än en person som förblir konsument. Att inte konstant uppdatera sin blogg eller sin 'facebook' kan få vem som helst att känna frånvaro i den mänskliga gemenskapen. Granström skriver: "Skriften är, med Sigmund Freuds ord, ursprungligen den frånvarandes språk – den skrift som snart är mänsklighetens enda form av närvaro"¹⁵⁵ Knausgårds utgivningar som liknar både blogg och dokusåpa borde därför kunna tolkas på ett liknande sätt. Möjligen är det med teckenblivandet av den mänskliga gemenskapen, i och med Internets ankomst, som den individuella intimsfären slutligen helt och hållet blivit upplöst. Att det processuella i Knausgårds utgivningar kan ses som en längtan till närvaro i en mänsklig gemenskap, att inte längre endast ingå en relation till tecknet. Den paradoxala lösningen: att med c:a 1500 sidors tecken överbygga den barriär man samtidigt reser för att införlivas i omgivningen. Kanske handlar vågen av självutlämnande romaner, bloggar, såpor m.m. om konkurrens om den allt mer krympande platsen i tids-informations-konsumtions – flödet. Eller som konsument: att inte längre vilja upplösas och förlösas i varumarknaden utan att bli en eftertraktad vara. Hitintills har mycket av Knausgårds inåtvända process behandlats, nästföljande avsnitt handlar mer om hur denna inåtvända intima process blir en utåtvänd intim process.

Media

"En dypt personlig roman, selvutprøvende og kontroversiell" så beskrivs *Min kamp* projektet på förlagets hemsida.¹⁵⁶ Efter en kort presentation av Knausgårds verk följer flera sidor med citat från olika media vilka alla berömmar Knausgård. Förlagschefen Geir Bergdahl förtäljer i en intervju i *Dagsavisen* att "Det var min idé å dele dette verket opp i seks romaner,[...]"¹⁵⁷ Längre ned i samma artikel står: "[...] her er episoder fra forlagsverdenen, og ikke minst byr Knausgård på utleverende beskrivelser av seg selv."¹⁵⁸ och ännu ett exempel från artikeln, fast denna gången Knausgårds ord: "I denne boka sier jeg ting som jeg aldri ville sagt til noe menneske."¹⁵⁹ Som jag redan nämnt verkar det som om mycket av artiklarna som behandlar *Min kamp* handlar lika mycket och ofta mer om författaren än om verket. I redan nämnda artikel förklarar Knausgård valet av titeln *Min kamp* i förhållande till Hitlers 'politiska'

¹⁵⁵ Granström s. 11.

¹⁵⁶ Oktober Förlag.

http://oktober.no/nor/layout/set/print/boeker/skjoennlitteratur/romaner_noveller/min_...09.04.2010.

¹⁵⁷ Turid Larsen: "Knausgård skriver[...]" i *Dagsavisen* 27/8 2009. s. 38.

¹⁵⁸ Ibid. s. 38.

¹⁵⁹ Ibid. s. 38.

kamp: ”Min kamp handler om <<den lille kampen>>, det hverdaglige og trivielle, men også det eksistensielle”¹⁶⁰ Han fortsätter längre ned:

Jeg ville undersøke i hvilken grad litteraturen kunde nærme seg virkeligheten.
Hvor langt kan man gå i detaljert beskrivelse av det alminnelige og trivielle før
det hele ender i et slags kaos?¹⁶¹

Om vi får tro Habermas teori om den intima sfärens ersättande av den litterära sfären blir Knausgårds romaner ett tydligt exempel på just detta, det vill säga att det är hemma i den intima sfären som människorna förkovrar sig, odlar sina anlag med mera. I stort sätt kan man säga att hela *Min kamp* är en rapport från denna intima sfär. Detta understryks i media och i citatet ovan: det allmängiltiga, triviala, det vardagliga. Det är varan och subjektet Knausgård som på detta sätt marknadsförs i media. I norska *Dagbladet* förtäljer Knausgård: ”Jeg skriver om ting jeg aldri har fortalt til et levende menneske. Sånne hemmeligheter har alle. Men gjennom litteraturen får de en slags objektivitet over seg, sier han.”¹⁶² Här upprepas altså påståendet om att Knausgård berättar det han aldrig berättat för någon. På detta sätt närmar sig Knausgård läsaren genom att tala om att det enda som egentligen finns mellan läsaren och Knausgård är själva texten. Och om människor i informationssamhällets värld anpassat sig att leva i social interaktion med varandra via tecken (Internet), om detta är den nya samvaron i och mellan intima sfärer, från ’ting via tecken till ting’. Då blir det möjligt att tala om ett närmande till författaren som möjliggjorts först i denna speciella teckenkultur. Med andra ord; om vi i informationssamhället möts och visar upp oss själva samt våra intimsfärer för varandra i virtuella text och bildbaserade rum. Om texten håller på att ta över vår mellan mänskliga vardagliga kommunikation då blir en prosa som närmar sig denna kommunikation allt mer intim. Den kan rent av förväxlas med annan textbaserad kommunikation på t.ex. sociala forum på Internet. Knausgård menar i exemplen som citerades ovan att han skriver om sådant han inte vågat säga till någon, han konstaterar att sådana hemligheter har alla, i en intervju i *Sydsvenskan* låter det så här: ”[...] och romanen är ett av de få ställen man kan bearbeta dem på. Det är i samhället som om död och sjukdom och elände inte finns. Då måste jag berätta om det”.¹⁶³ Detta resonemang för åter tankarna till den självutlämnande bloggen, Elin Grelsson skriver om bloggen:

¹⁶⁰ Ibid. s. 38.

¹⁶¹ Ibid. s. 38.

¹⁶² Jan Thomas Holmlund: ”2500 sider om eget liv – Dypt personlig Mislikte prosjektet Viktig med frihet” *Dagbladet* (27.08.2009 Oslo) s.40.

¹⁶³ Anders Ekström: ”Utan filter intervju Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård” i *Sydsvenskan* 27/3 2010.

Det utlämnande, privata dagboksbloggandet är en annan sida av individualiseringen. Här tillåts människor ge uttryck för de behov av bekräftelse som finns även för våra svaga sidor, sorger och själstvivel¹⁶⁴

Knausgård uttalanden i intervjuer om *Min kamp* närmar sig detta sätt att se på utlämnande text, det som Grelsson kallar 'det offentliga terapirummet', ett rum där också det som inte anses vara uppvisningsbart kan figurera.¹⁶⁵ Ett temporärt rum, där allt sker i realtid och som strängt borde förknippas med det allt mer individualiserade samhället. Bauman bygger vidare på Anthony Giddens teorier om 'de rena relationernas' mönster i *Intimitetens omvandling*.¹⁶⁶ Bauman menar vidare att dessa relationer kan ses som en överflyttning av konsumtionsmönstren till "de mänskliga bandens sfär".¹⁶⁷ Precis som på varumarknaden behandlar individen i 'den rena relationen' sin partner som ett konsumtionsobjekt. Om en partner kan kasseras då denne inte längre ger full tillfredsställelse precis som en vara, då har paret ersatt eller gjort om varandra till konsumtionsobjekt.¹⁶⁸ Låt oss säga att en mängd människor lever i dessa 'rena relationer' som offrar lycka och mening framför friktionsfrihet och enkelhet (jämför långsamt/snabbt i informationssamhället). Kanske är det därför som Knausgård säger: "Det är i samhället som om död och sjukdom och elände inte finns."¹⁶⁹ Om Intimsfären inte längre fungerar som en hjälpande hand individer emellan då är det inte så konstigt att själproblemen flyttar ut i bloggofären eller till en självutlämnande litteratur. Grelsson skriver:

Själva identiteten som utgör skrivhandlingen genomgår också såväl en uppluckring som en sammansmältning, där gränsdragningen mellan privat och offentligt blir allt svårare att göra.¹⁷⁰

Kanske går det då att argumentera för att även den utlämnande litteraturen, trots sin litterära status, också den, i och med dess processer som här behandlas, genomgår en liknande sammansmältning mellan privat och offentligt, Grelsson tillägger: "På samma sätt blir gränsdragningen mellan läsare och författare svår att dra."¹⁷¹ Här skulle då ytterligare kunna tilläggas att; gränsdragningen mellan författare och verk blir allt svårare att dra eller varför

¹⁶⁴ Elin Grelsson s. 56.

¹⁶⁵ Ibid. s. 56.

¹⁶⁶ Bauman s. 29.

¹⁶⁷ Ibid. s. 29.

¹⁶⁸ Ibid. s. 29.

¹⁶⁹ Anders Ekström: "Utan filter intervju Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård" i *Sydsvenskan* 27/3 2010.

¹⁷⁰ Grelsson s. 55.

¹⁷¹ Ibid. s. 55.

inte också mellan prosa och andra textbaserade former som t.ex. bloggen. I fallet Knausgård skulle då medias bevakning och sammanblandning av Knausgårds liv med hans romaner då bli svaret på bloggans interaktion mellan läsare och skribenter. I ett anonymt debattinlägg i norska *Klassekampen* ska 14 arga släktingar ha kallat Knausgårds romaner för 'judaslitteratur'.¹⁷² Knausgårds norsklärare från klass 1 har också gått ut med att: "karakteristikken av ham i boken er «i retning av en offentlig henrettelse»", och Knausgårds mor ska ha klagat på att hon är med för lite.¹⁷³ På detta sätt sker i media en interaktion som liknar bloggvärldens, karaktärerna i böckerna passerar ut ur pärmarna och blir plötsligt verkliga. Arne Melberg, professor i litteraturvetenskap vid Oslos Universitet, skriver i en kritisk essä i *Svenska Dagbladet*:

I hans öppna textlandskap ingår det självbiografiska minnesarbetet en ohelig allians med essäistens reflektioner och bloggarens insisterande och intimiserande närvaro. Att kalla resultatet för roman känns inte särskilt träffande. Men i brist på bättre beteckningar får man ändå kalla "Min kamp" en roman för vår tid.¹⁷⁴

I fallet Knausgård skulle då medias bevakning och sammanblandning av Knausgårds liv och dennes romaner då bli svaret på bloggans interaktion mellan läsare och skribenter. Den 'intimiserande närvaron' som Melberg talar om har berörts i tidigare avsnitt i uppsatsen och styrker teorierna om *Min kamp* som process. Denna intima närvaro värjer sig Knausgård mot i intervjun i *Sydsvenskan*, (hänvisad till ovan) där han säger om läsarna: "I 99,99 procent av fallen känner de inte mig. De förhåller sig till min text som en roman." journalisten Anders Ekström svarar: "Är det verkligen så? "Jag tycker att det är omöjligt att läsa "Min kamp" utan att se ditt ansikte framför mig."¹⁷⁵ Detta resonemang sätter fingret på det problem som tillhör huvudproblematiken gällande *Min kamp*. Författaren värjer sig och vill se sin text rätt och slätt som en roman. Det kan den vara för honom, men för läsaren är den mycket mer: en hel process, den process som här bearbetas. Knausgård har sagt sig vara rädd för mediernas kraft och säger i en intervju citerad i norska *Verdens Gang*:

Å være i media er en ikke-hendelse, det er ingenting, men man får et bilde av det som om det er noe. Det er usunt for meg. Det gjør noe med

¹⁷² Trinne Saugestad och Børre Haugstad: "Mitt mål er ikke å KRENKE NOEN, FÖRFATTARE" I *Verdens Gang* 22/1

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Arne Melberg: "Litterär befrielsekamp i Sverigeexil" i *Svenska Dagbladet* 19/2 2010.

¹⁷⁵ Andreas Ekström: "Utan filter intervju Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård" i *Sydsvenskan* 27/3 2010.

selvbildet som jeg ikke vil skal skje, sier Knausgård, som nå har isolert seg i kolonihagen sin for å skrive bok nummer fem.¹⁷⁶

Dessa processer har Knausgård inte kunnat väja sig mot, de har vuxit sig större och större utanför Knausgårds skrivkammare, men kan det tyckas, borde inte Knausgård ha räknat med detta. Det var visserligen inte hans idé att ge ut *Min Kamp* i sex delar. Men kunde han tro sig, som redan etablerad författare, få skriva 2700 sidor om sig själv utan att bli medialiserad – tveksamt.

De är dessa mediala processer som här behandlats som utgör de 'utåtvända' processerna. De som går från den intima sfären till den offentliga eller som blandar ihop dessa och blir en ända stor intim process. Den inåtvända process där Knausgård inom sig själv söker betydelsen av sitt förflutna, smälter samman med den utåtriktade processen där Knausgård är närvarande från sin skrivkammare i informationsflödet eller i tidsflödet. Det är dessa processer som tillsammans skapar *Min kamp*. Med eller emot Knausgårds vilja tycks det som om det är i denna kontext *Min kamp* blir läst. Genom dessa processer, skulle man kunna resonera, har en roman föds som livnär sig och andas via sin författare. Och som, om denna författare sakteligen silas bort från informationsströmmen, kan komma att glömmas bort, eller kanske födas på nytt.

Sammanfattning

Här ovan har Knausgårds processuella prosa ställts mot informationssamhällets teckenhysteri och konsumtionssamhällets subjekts/varu – hysteri. Centralt för dessa är tidens komprimering och individens intimisering eller individualisering. Vad som velats visa är hur den processuella framställningen i Knausgårds prosa och i media eventuellt påverkats av eller samspelat med föränderligheten av tid och individ i konsumtionssamhället samt informationssamhället. Detta har lett vidare i en diskussion om huruvida Knausgårds prosa, på grund av individens och tidens förändrade roll i samhället, upptagits av informationsflödet och tidsflödet. Hur detta i sig skapat processer och hur Knausgård görs närvarande i media. I avsnittet 'Flödets processer' har de tidliga aspekterna i informations och

¹⁷⁶ Trinne Saugestad och Børre Haugstad: "Mitt mål er ikke å KRENKE NOEN, FÖRFATTARE" I *Verdens Gang* 22/1

konsumtionssamhället förknippat med Knausgårds processuella utgivning och konstituerande av sin process i först *Min kamp* och sedan i media. Detta avsnitt har aktiverat begrepp som 'pointillistisk' tid, komprimerad tid, flödesrummet, närvaro och nukultur. I Avsnittet 'In och utåtvända processer' Här har individens förändrade roll i samhället diskuterats (med hjälp av Jürgen Habermas sfärindelning) och lätt över i en jämförelse mellan den subjektiva inåtvända processen och den offentliga utåtvända processen. I sistnämnda avsnitt har begrepp som intimsfär, offentlighet, självbetraktelse, självförälskelse och utlämnande diskuterats. I båda kapitlen har jämförelser gjort med bloggfenomenet och tecknets betydelse i den mänskliga gemenskapen. I analysen har även visats hur Knausgårds roman konstituerats som process i både *Min kamp* och i media. På detta tillvägagångssätt har frågeställningen successivt betats av och kommit fram till en mängd tänkbara svar.

Utgång

Får Knausgårds processuella utgivning plats i konsumtions- och informationssamhällets kontext. Går det mot bakgrund av det som behandlats i analysen också argumentera för att vi lever i en tid av pågående processer av detta slag. Hur väl stämmer Jon Helt Haarders 'performativ biografism' på exemplet Knausgård. Haarder definierar sin performativa biografism på följande vis:

Grundbestämningen är att den biografiska referensen genom den performativa biografismen går från att vara en hemlighet bakom verket till att vara ett material eller en effekt på verkets yta, eller kanske rättare sagt på den »yta« som utgörs av relationerna mellan åskådare, konstnär och konstverk eller konstprocess.¹⁷⁷

Kanske går det att argumentera för att Knausgård omedvetet dragits med i en liknande process som Haarder beskriver här ovan. Genom sin iscensättning av den egna arbetsprocessen och sina essäistiska inslag om konstens tillblivelse skulle man kunna säga att Knausgård skapat myten om sin process. Denna beskrivning och framhållning av Knausgård som process visades i analysen av citaten från dagstidningar. Kanske behöver inte detta igångsättande av medieprocesser vara ett medvetet val från författarens sida, utan något som blir svårt att värja sig emot i en samtid som trånar efter det intimt närvarande. I Knausgårds fall var det förlaget som beslöt sig för att ge ut Knausgårds verk i sex delar och på sin

¹⁷⁷ Haarder s. 78.

hemsida kalla verket för ”En dypt personlig roman, selvutprøvende og kontroversiell.”¹⁷⁸ Detta möjliga marknadstänkande från förlagets sida kan, mer än Knausgård själv, mycket väl ha format bilden av honom i media. Frågan blir då om ’performativ biografism’ inbegriper ett mera medvetet performativt drag från författarens sida eller om det räcker med medicirkusens förvandling av ett verks betydning och mottagande. På en mera generell nivå rör det sig möjligen om en utveckling i hela samhället vilken medför ett slags framtvingad individualism i vilken författare tvingas acceptera spelets regler för att nå ut på marknaden. Han måste, med Bauman, förvandla sig till vara och subjekt eller med Eriksen, skriva in sig i informationsflödet ström. Bloggen som text verkar vara det format som tydligast kan ses som en produkt av vår tids förflyttningar av tid och rum, offentligt privat, men detta behöver inte utesluta att annan text kan ses som tecken på detta. I analysen har visats hur tiden och individens förändrade roll i och med informations och konsumtionssamhället kan förknippas med Knausgårds prosa. Eftersom att Knausgård visar upp sin egen arbetsprocess synliggör han dessa förändringar i samhället och visar hur en konstprocess i detta klimat kan se ut kan man argumentera. Det går också att påstå att Knausgård medvetet skriver in sig i en kontext, att han hittat ett effektivt framgångsrecept i en tid där allt går snabbare. Som vara, subjekt, individ, intim och tecken, Hur som helst har i denna uppsats en bild getts av en ny arena för litteraturen där det meningsbildande objektet blir svårare att identifiera, det blir med andra ord svårare att veta var i processen man ska leta. Denna uppsats har velat beskriva de fenomen som behandlats och kommer inte att ta ställning i etiska frågor, det får en annan uppsats ta i tu med. Därav den slutgiltiga frågan som även figurerade inledningsvis: vilket ögonblick är det Knausgård skriver i. Ökar han ögonblickets betydelse eller är han en slav under tidens tyranni. Är det tal om ett romantiskt skapande nu eller om en författares kamp i en tid där mellanrummen krymper, en litteratur som skapats i flödesrummet. Summan av ett skapande eller ett splittrande ögonblick.

¹⁷⁸ Oktober förlag:

http://oktober.no/nor/layout/set/print/boeker/skjoennlitteratur/romaner_noveller/min_...09.04.2010.

Litteraturförteckning

Tryckt material

Askelund, Jan: "Knausgårds heldekkingsroman" i *Stavanger Aftenblad* 29/09 2009

Bauman, Zygmunt: *Det individualiserade samhället* (Göteborg 2002)

Bauman, Zygmunt: *Konsumtionsliv* (Göteborg 2008)

Ekström, Anders: "Utan filter intervju. Anders Ekström möter Karl Ove Knausgård" i *Sydsvenskan* 27/3 2010

Engdahl, Oskar och Larsson, Benkt: *Sociologiska perspektiv. Grundläggande begrepp och teorier* (Lund 2008)

Eriksen, Thomas Hylland: *Ögonblickets tyranni. Snabb och långsam tid i informationssamhället* (Nora 2001)

Fjermeros, Per: "Skriver 2700 sider om sitt liv" i *Agderposten* 28/8 2009.

Giddens, Anthony: *Sociologi* (Lund 2008)

Granström, Helena: "Mellan dig och det levande finns alltid någonting dött" i *Ord och Bild* 2009:5, red.: Martin Engberg (Göteborg 2009)

Grelsson, Elin: "Det offentliga terapirummet?" i *Ord och Bild* 2008:4, red.: Cecilia Verdinelli Peralta (Göteborg 2008)

Gripsrud, Jostein: *Mediekultur, mediesamhälle* (Göteborg 2002)

Habermas, Jürgen: *Borgerlig offentlighet* (Lund 1984)

Hammarén, Nils och Thomas Johansson: *Identiteter* (Malmö 2009)

Helt Haarder, Jon: ”Ingen fiktion bara reduktion. Performativ biografism som konstnärlig strömning kring millennieskiftet” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet*, 2007:4 red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007)

Hermansson, Kristina och Lena Ulrika Rudeke: ”Tema Performativitet, ingång” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet* 2007:4, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007)

Holmlund, Jan Thomas: ”2500 sider om eget liv – Dypt personlig Mislikte prosjektet Viktig med frihet” *Dagbladet* (Oslo 27.08.2009) s.40.

Knausgård, Karl Ove: *Min kamp* (Oslo 2009)

Larsen, Turid: ”Knausgård skriver [...]” i *Dagsavisen* 27/8 2009

Lenemark, Christian: ”Författaren online. Bloggen som performativ plattform för självframställningen” i *Tidskrift för Litteraturvetenskap, Tema performativitet*, 2007:4, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007)

Liedman, Sven-Eric: *Mellan det triviala och det utsägliga* (Göteborg 1998)

Levin, Daniel: ”Livet är en kamp” i *Göteborgs Posten* 30/3 2010.

Lyotard, Jean-Francois: ”Det postmoderna tillståndet” i *Axplock ur idéhistorien II*, red.: Niklas Olaison (Stockholm 2006)

Melberg, Arne: ”Litterär befrielsekamp i Sverigeexil” i *Svenska Dagbladet* 19/2 2010.

Nordin, Svante: *Filosofins historia. Det västerländska förnuftets äventyr från Thales till postmodernismen* (Lund 2009)

Olsson, Bernt och Ingmar Algulin: *Litteraturens historia i världen* (Stockholm 2005)

Paz, Octavio: *Ensamhetens labyrint* (Stockholm 1984)

Petterson, Anders: "Strukturalism" i *Modern litteraturteori. Från rysk formalism till dekonstruktion*, red.: Claes Entzenberg och Cecilia Hansson (Lund 2008)

Planhammar, Per och Gunnar Harding (red.): *Beat* (Stockholm 2005)

Saugestad, Trinne och Børre Haugstad: "Mitt mål er ikke å KRENKE NOEN, FÖRFATTARE" i *Verdens Gang* 22/1 2010.

Sjöholm, Cecilia: "Konsten som process. Det sinnligas estetik" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 2007:1/2, *Jacques Rancière*, red.: Camilla Brudin Borg och Anders Johansson (Göteborg 2007)

Svedjedal, Johan: "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden" i *Tidskrift för Litteraturvetenskap* 1996:3/4 (Göteborg 1996)

Sørheim, Sarah: "Oktobers høst er klar" i *Klasskampen* 27/08 2009

Otryckt material

Oktoberforlag, Norge

http://oktober.no/nor/layout/set/print/bocker/skjoennlitteratur/romaner_noveller/min_...09.04.2010.

